

Přepis MD 2003

El Hassan bin Talal

Drazí přátelé, pan prezident Havel nás už několik let zve sem do Prahy ke společnému setkání konanému v duchu porozumění, v duchu sdílení našeho společného lidství a jsme mu za to velmi vděční. A tak našemu vynikajícímu hostiteli předávám slovo jako prvnímu řečníkovi.

Václav Havel

Dámy a pánové, vážení přítomní, dovoluji mi, abych vás z titulu iniciátora Fóra 2000, které se už koná posedmé, co nejsrdečněji přivítal ve Smetanově síni. Tato Fóra - rozpravy o stavu světa, o možných ohroženích - vždycky provází i jakási společná meditace či rozprava mezi představiteli různých náboženství. Myslím si, že to je velmi důležitá a dobrá tradice. V dnešním světě jako bychom začínali cítit, že ten zběsilý hon za konzumními statky, za ziskem - taková ta jakási krátkozrakost té soudobé civilizace - nestačí. Jako by se lidé najednou rozpomínali na to, že existuje i dlouhodobá perspektiva, která přesahuje naše životy, jako by se rozpomínali, jako by hledali metafyzické kořeny mravního řádu, jako by si uvědomovali, že bez respektu k mravnímu řádu to může s lidstvem dopadnout velmi špatně. A v této chvíli takového probouzení náboženského citění, je podle mého mínění a mínění i ostatních, nesmírně důležité, aby bylo podporováno a zdůrazňováno nikoli to, čím se liší různá světová náboženství, tam je třeba naprosto se navzájem respektovat, respektovat svou jinakost. Co je třeba aktivně dělat a hledat, je to společné, co náboženství spojuje a co může v dnešním světě pomoci, bude-li to dostatečně patrné, viditelné, co může přispět i k lepší budoucnosti. Co může přispět k míru, ke spolupráci a k tomu, aby se do toho lidského konání promítal hlubší vhled, do lidského bytí jakýsi nadhled, pokora - pokora před lidskou bytostí, záhadným řádem přírody.

Děkuji všem letošním či dnešním účastníkům tohoto mezináboženského setkání a z toho, kdo to zahájil, se proměňuji v toho, kdo se chystá mlčky a nábožně poslouchat.

El Hassan bin Talal

Jménem nás všech bych chtěl poděkovat prezidentu Havlovi za jeho úvodní poznámky. Sám bych je neoznačil za úvodní, protože on žádný úvod nepotřebuje, stejně jako hodnoty, které zastává, nepotřebují vysvětlení. Dříve než se podívám do seznamu význačných řečníků této panelové diskuse, chtěl bych jen účastníkům připomenout účel debaty u tohoto stolu. Předně se pokusíme odpovědět na následující otázky: Je žádoucí a možné striktně oddělovat náboženství a politiku, jak se o to snaží liberalismus a sekularismus v posledních stoletích na Západě? Zadruhé, musí spojení náboženství a politiky nutně vést k neblahým koncům, nebo se otvírají i možnosti plodné spolupráce? A zatřetí, na jaké úrovni a v jakých oblastech by měl tento dialog dnes především probíhat; jaké zábrany mu stojí v cestě a jak je možné je překonat? Dnes tu máme samé rozumné řečníky, kteří nepotřebují, aby někdo jejich příspěvky uváděl. Když se mi ale dostalo této velké cti, chtěl bych dát slovo drahé přítelkyni Julii Neubergerové, výkonné ředitelce King's Fund, nezávislé zdravotnické charity ve Spojeném království, a jedné ze zakladatelek organizace Runnymede Trust, zaměřené na prosazování mezináboženského porozumění a porozumění uvnitř jednotlivých náboženství. Doufám, že si účastníci debaty uvědomují časovou tíseň, která nás nutí k omezení jednotlivých příspěvků na osm až deset minut. Paní Neubergerová, předávám vám slovo.

Julia Neuberger

Vaše královská Výsosti, mnohokrát děkuji. Je to pro mě nesmírné potěšení a nesmírná čest, že jsem byla požádána, abych se zúčastnila této diskuse. Jsem vděčná obzvláště panu prezidentu Havlovi, že mě do této panelové diskuse zařadil. Je také skvělé být znovu v Praze, i když tentokrát jsem tu pouze na jeden den. Pro mě je to jedno z těch úžasných měst, které mám velmi ráda. Všem přítomným proto mnohokrát děkuji. Dané tři otázky pokládám opravdu za velmi těžké. Jeho královská Výsost princ Hassan, nás požádal, abychom pro něj jako moderátora debaty měli pochopení. Chtěla bych vás požádat, abyste měli trochu pochopení i pro nás diskutující. Je opravdu obtížné se s těmito otázkami vypořádat. Chci na začátek říct, že pro mě, která pochází z židovské rodiny, z německé židovské rodiny – moje matka patřila mezi utečence – byla otázka židovské identity také spojena s holocaustem. Pobyt v Praze s její židovskou čtvrtí ve mně pochopitelně vyvolává silnou vzpomínku na domov. A jako mladé ženě, jako dívce mi připadalo, že jediný způsob, jak alespoň trochu pochopit, co se stalo mému národu, je vypořádat se napřed s tím, co se stalo jiným národům, pochopit jiné genocidy, jiné případy nenávisti. A podívat se na politiku a mezináboženskou nenávist, které k tomu vedly.

Takže na první otázku bych odpověděla tak, že když se podíváte na naše dějiny a když si uvědomíte, jak lidé ve skutečnosti brali náboženství jako nálepku a používali ho k označení ostatních jako nenáviděných lidí, odpověděla bych, že odtrhnout od sebe náboženství a politiku je velmi obtížné. Liberální a sekulární

Západ se o to velmi usilovně pokouší. Musím hovořit nejen jako značně liberální Židovka, ale též jako britská občanka a v naší zemi samozřejmě máme státní církev, církev, jejíž biskupové zasedají v parlamentu, sice ne všichni, ale čtyřicet biskupů v parlamentu zasedá a máme církev, která je do jisté míry začleněná do politického života státu. Takže já bych řekla, že zatímco ostatní západní demokracie se snaží náboženství a politiku oddělovat, v Británii to neděláme. A když si to v mnoha jiných západních demokraciích přeji, tak se jim to nedaří, nechápou totiž velmi silnou náboženskou touhu, která mnoho lidí ovlivňuje. Nyní se stáváme svědky velké obrody náboženských zvyklostí, v Británii určitě, a nemusí přitom nutně jít o náboženské tradice. Takže bez většího rozmyšlení odpovídám na první otázku „ne“, nemůžeme na ně pohlížet jako na oddělené věci, v různých ústavách ovšem hrají různou roli. A v evropských demokraciích klademe samozřejmě také hlavní důraz na lidská práva, která se považují za sekulární pojem, což, jak prokázala kromě jiných i Jeho královská Výsost, sekulárním pojmem nutně být nemusí. Spousta vzdělaných učenců, vím o judaistických a islámských, tvrdí, že idea o právu jednotlivce vyžaduje, aby se ostatní lidé postarali o potvrzení takového práva, a to je, řekla bych, závazek a povinnost. Někteří by dokonce řekli náboženský závazek. Takže taková je odpověď na první otázku.

Existují ale některé velmi specifické věci, kterých si všechny druhy náboženské víry vysoce cení, a podle mě nejdůležitější z nich je zmírňovat utrpení, útlak a chudobu a úlohou lidí všech našich náboženských vyznání, vyjadřovaných nejrůznějším způsobem, je mírnit utrpení. V hebrejské Bibli, ve Starém zákoně, je poselství otevřít slepým oči, uzdravit nemocné, osvobodit spoutané z řetězů a proroci neustále opakují, že náboženský rituál je bezcenný, pokud naše skutky neodpovídají společenské morálce. Lidské utrpení vyžaduje lidské jednání a pravděpodobně vyžaduje lidské náboženské jednání. A jako nábožensky založení lidé jsme nejlépe schopni spolupracovat právě v těchto oblastech. A s tím se podle mě někteří nábožensky založení lidé a určitě lidé v některých zemích obtížně vyrovnávají.

Chci říci ještě krátce něco na okraj: kandidovala jsem v naší zemi do parlamentu jako rabínka. Kandidovala jsem za Sociálně demokratickou stranu, která už dnes neexistuje, ale tehdy jsme se nacházeli přibližně uprostřed politického spektra. A bylo to opravdu zábavné. Představte si, že rabínka v jižní části Londýna kandiduje do parlamentu a kněží v katolických kostelech, mullah v místní mešitě, anglikánské duchovenstvo v místních kostelech i dva moji přátelé z místní hinduistické společnosti, ti všichni mi poslali zprávu, v níž uváděli: „Podporujeme tě. My, duchovní, musíme držet spolu.“ Jedna z velmi důležitých věcí podle mě byla, že mi nikdo z té skupiny neřikal, že je chyba, když člověk, který je náboženským představitel, vstupuje zároveň i do politiky, což prozrazuje, že pro mnoho lidí, kteří pracují bezprostředně v obcích, je zmírňování utrpení jak náboženským, tak do jisté míry i politickým imperativem. Takže přejdu ke třetí otázce. Třetí otázka zní, co většina z nás může udělat nejlépe a na jaké úrovni? A to si myslím, že je ten nejtěžší oříšek. Chci vám ale uvést příklady věcí, které pokládám za heroické, za příklady toho, co dokážeme, a čeho bychom proto měli dělat více. Chci uvést jako příklad hospic v Londýně, kde se starají o umírající, který byl zřízen jako hospic pro příslušníky různého vyznání. Jsou tam Židé, křesťané, muslimové, šejkové, hinduisté i buddhisté a jsou tam také lidé, kteří nevyznávají vůbec žádnou víru. A náboženští představitelé do hospice přicházejí a zase z něj odcházejí a všichni se shodují na tom, že při péči o umírající se můžeme starat nejen o své vlastní věřící, ale také o sebe navzájem bez ohledu na vyznání. To je zářný příklad, jak společenství věřících společně pracuje na zlepšení společnosti. Chci také uvést mnohem složitější a mnohem více politicky zaměřený příklad: Neve Shalom / Wahat al Salam v Izraeli, kde Arabové a Izraelci, Židé, křesťané a muslimové společně pracují v mírové vesnici - ve vesnici, která se potýká s nesmírnými problémy, ale která se udržela přes nepřízeň osudu navzdory současnému politickému ovzduší v Izraeli, a kde zastávají některé hodnoty, o nichž vím, že si jich vysoce cení Jeho královská Výsost. Chci uvést mírové společenství Corrymeela v Severním Irsku, kde protestanti a katolíci svádějí dohromady lidi, zejména děti, aby přemýšleli z jiného úhlu o tom, co by se stalo s ovzduším nenávisti, kdyby se oni rozhodli žít odlišným způsobem života. A chci také uvést příklad ženského sdružení Women's Coalition v Severním Irsku, v němž se sešly ženy různého zaměření a různého vyznání, aby se snažily o prosazení míru. Mají nemalý podíl na skutečnosti, že možná stojíme na prahu podpisu mírové smlouvy v Severním Irsku. Chci také uvést jako příklad práci Runnymede Trust, což je hlavně organizace zaměřující se na rasové otázky, která ale vypracovala výzvu „Islamofobie: Výzva pro nás pro všechny“. Vypracovala ji samozřejmě se skupinou muslimů, ale i se Židy, křesťany, hinduisty a buddhisty. Ti všichni společně prohlásili, že nenávist vůči muslimům se stává v naší zemi vážným problémem.

Tady máme příklady věcí, které jsme schopni konat. Jaké uvést příklady toho, co jiného bychom ještě měli dělat? Řekla bych, že v Evropě, zejména v Evropské unii, ale i v rozšířené Evropě nedaleké budoucnosti jde o to, abychom přistupovali k problémům uprchlíků a žadatelů o azyl jako věřící lidé, kteří jsou ochotni zabývat se utrpením. To je jedna věc, kterou bychom mohli dělat společně. A připadá mi, že když vidíme, jak podpora uprchlíků zůstává na bedrech těch nejchudších zemí, tak věřícím lidem nezbyvá než si položit některé zásadní otázky. Domnívám se také, že bychom toho mohli podnikat mnohem víc v oblasti vzdělávání a že pokud bychom skutečně chtěli něco dělat, zřizovali bychom školy pro děti různého vyznání, kde se studuje v prostředí různých náboženských společenství, takže děti poznávají nejen své vlastní náboženství, ale i všechna ostatní. Myslím, že to jsou záležitosti týkající se následujících úrovní: místní, regionální, národní a mezinárodní. Podle mě je to stále jen jedna úroveň. Místní je nejjednodušší,

národní je těžká, mezinárodní je kritická a myslím, že nám nezbyvá moc času. Takže opravdu musíme začít dělat všechny tyto věci teď a vím, že tady mezi diskutujícími je mnoho lidí, kteří k dialogu a jednání takového druhu přispívají. Děkuji.

El Hassan bin Talal

Paní Neubergerová, děkuji vám za vaše bohaté zkušenosti a za slova lásky a upřímnosti, o která jste se s námi podělila. Nyní přichází na řadu Jeho Ctihodnost arciopat Kakuhan Enami z buddhistické školy Tendai, představitel kláštera Enrjaku-dži na hoře Hiei, nejdůležitějšího tradičního centra japonského buddhismu, které také nedávno proslulo jako místo mezináboženského dialogu a mezináboženské spolupráce. Vaše Ctihodnosti, máte slovo.

Kakuhan Enami

Hluboce si vážím příležitosti účastnit se letos opět tohoto setkání. Pokud se nemýlím, tématem letošního setkání jsou otázky, zda je možné oddělit náboženství a politiku a zda je separace náboženství a politiky žádoucí, a pak otázka, v čem by dnes měl především spočívat mezináboženský dialog. Japonské označení pro politiku zní macurigoto, což znamená doslova „bohoslužba“. Vyjadřuje koncept, že bohoslužba je podstatou správy obce, respektive že „správa státu a náboženství jedno jsou“.

V polovině 6. století po Kristu byl do Japonska přes Koreu uveden buddhismus a již na počátku 7. století sestavil korunní princ Šótoku, který byl rovněž vynikajícím buddhistickým myslitelem, první japonskou ústavu, tzv. Ústavu o sedmnácti článcích. Tak se v Japonsku začala uplatňovat politika, jejímž východiskem je jednak odvěká služba božskému řádu zakotvená v tradici, kterou dnes nazýváme šintó, a jednak buddhistická nauka.

Pramenem šintó je posvátná úcta k Přírodě, která je božským projevem, a kult předků. Buddhismus vychází z nauky Buddha Šákjamuniho, který je ztělesněním psychologie. Podstatu jeho nauky pro nás vyjadřuje pojem soucit, japonsky džihi, doslova „zbavit utrpení a potěšit“. V sútře Kan-Fugen-kjó - „O praxi kontempace bódhisattvy Samantabhadry“ - se mimo jiné praví, že konkrétním vyjádřením Buddhovy nauky pro obecný lid je naslouchat praxi rodičům a chovat úctu k učitelům a výše postaveným. Pro kšatrije, resp. osoby pověřené výkonem moci - tj. vládce a správce - je to dbát zákonů společenství, neutiskovat osoby poddané, nezabíjet a k zabíjení nepodněcovat, atd.

Zakladatel kláštera Enrjaku-dži na hoře Hiei, světec Dengjó daiši, kázal, že principem, který činí člověka povoláním státi se pozitivní hybnou silou společnosti, je „přijmout vše zlé na vlastní bedra a vše dobré postoupit druhým“. Při své návštěvě Japonska prohlásil papež Jan Pavel II., že duch Dengjó daišioho slova „soucit znamená zapomenout na vlastní já ve službě druhým“, vyjadřuje to nejpodstatnější, co by měli sdílet všichni duchovní na celém světě.

Buddhismus učí, že pokud se nezmění člověk ve svém srdci, nezmění se ani svět. V tomto směru je soucitné srdce, jež se rodí z přísné duchovní praxe, klíčovým předpokladem dobré služby vlasti a společnosti, tedy chcete-li politiky. „Starost o obecné blaho“, založená na starosti o každou jednotlivou bytost, je důležitou součástí praxe mahájánového buddhismu. Představuje završení praxe bódhisattvovského mnicha. Podle buddhistické tradice je stav mysli sám o sobě klíčem k buddhovství. Stav mysli sám o sobě může ale člověka také uvrhnout do pekla. Ve sbírce Tanni-šo - „O herezích“ - se vypráví, že když na toto téma diskutoval s jedním ze svých žáků světec Šinran, zakladatel Pravé školy Čisté země, prohlásil: „To, že jsi dosud nikoho nezabil, neznamená, že jsi dobrý, ale jen to, že dosud nebyla dána příležitost, aby se v tobě probudila zlá mysl. Kdyby taková příležitost nastala, pobil bys nejspíš tisíce lidí. A nemysli si, já jsem na tom stejně.“

V televizi vídáme, jak americký prezident Bush promlouvá k národu. Jeho proslov je vždy zakončen tradiční prosbou o „Boží požehnání“, slovy modlitby. Neasociuji snad tato slova vědomí, že je-li jakožto člověk pověřený správou země nucen přijmout kruté rozhodnutí – např. se uchýlit k válce, která se nikdy nevyhne zabíjení – musí žádat o Boží odpuštění, musí se za toto rozhodnutí kát? Politika může být v určitém směru bezcitností samou. Bůh je však pramenem soucitu. Politika zbavená božské či buddhovské účasti, by dala nepochybně národu zakusit na vlastní kůži utrpení pekla. Toto nebezpečí hrozilo v minulosti a hrozí i dnes. Již po šestnáct let se u nás na hoře Hiei pravidelně scházejí představitelé různých konfesí ke společné modlitbě za mír. Za těch šestnáct let přibylo setkání duchovních ve všech koutech světa, rozvinul se dialog, prohloubila se společná modlitba. Zároveň s tím se však v globalizovaném světě snad ještě více než dříve dostalo náboženství do středu pozornosti v souvislosti s válečnými konflikty a terorismem.

Náboženství má moc usmířit „dábelské srdce“ v člověku, které je skutečným původcem každé války. Každé náboženství hlásá nauku, která je cestou k dosažení „ducha harmonie“, jenž je základem míru ve světě. Aby toto poselství mohlo oslovit nejširší vrstvy veřejnosti, je nezbytné, aby nejprve sami duchovní vzájemně pochopili a respektovali své postoje. Náboženství stojí na duchovní zkušenosti. Je proto důležité společně se modlit a zároveň na vlastní kůži zakusit úctyhodného ducha různých tradic, který se projevuje v každodenním životě jejich komunit.

Přestože už od té doby uplynulo deset let, stále mi v srdci zůstává živá vzpomínka na návštěvu jeruzalémského místostarosty, který strávil dva dny na hoře Hiei ve stejných podmínkách a stejnou praxí jako naši mniši. I já jsem měl loni – bohužel jen na stejně krátkou dobu – možnost zakusit život řeholní komunity v klášteře dominikánů v Olomouci. Pokora modlitby v atmosféře prosté čistoty na mne hluboce zapůsobila. Každé z těchto spojení je jen tenounkým vláknem, napne-li se ale takových to vláken od srdce k srdci bezpočet, snad se časem podaří překrýt propast mezi jednotlivými vyznáními, aby nebezpečí, že do ní spadneme.

El Hassan bin Talal

Mnohokrát děkuji Vaší Ctihodnosti za připomenutí, že vy ve východní Asii jste tak blízko nám v západní Asii, a také za duchovní cestu do Jeruzaléma. A chtěl bych pokračovat tím, že v přítomnosti českých posluchačů neuvedu profesora Tomáše Halíka, protože ho všichni znáte, ale že mu vyjádřím svou vděčnost za to, že v několika posledních letech uváděl naše multireligiózní rozhovory v chrámu Sv. Víta. Silně oceňujeme důraz, který kladl na soulad mezi stoupenci různého vyznání. Takže pane profesore, máte slovo.

Tomáš Halík

Děkuji Vaší Výsosti. Myslím, že většina posluchačů jsou Češi, takže budu hovořit svým mateřským jazykem, tedy česky.

V naší západní kultuře převažuje názor, že náboženství a politika mají být odděleny. A odvoláváme se často na model odluky státu a církve, se kterým zejména v americkém kontextu jsou dobré zkušenosti, respektive v naší historii jsou s opakem zkušenosti špatné. Já tento model nechci popírat, ale chci ukázat na jeho limity. Myslím si, že platí jen za určitých sociokulturních a historických předpokladů, že tyto předpoklady nebyly naplněny mimo západní prostor, a že dnes přestávají platit i na Západě.

Velmi stručně k historii tohoto modelu. Při uzavření vestfálského míru 1648 - aby se překonaly náboženské války na Západě, nebo v Evropě - bylo rozhodnuto přijmout zásadu *qu iust regio e iust religio* - koho zem, toho náboženství. Uplatnění této zásady vedlo k neblahému spojení trůnu a oltáře, k porušování náboženské svobody, evangeliků v habsburských Čechách, katolíků v alžbětinské Anglii. A tak v následujícím století byl přijat princip budování politiky na základě občanského principu. A velmi silným smyslem toho bylo bránit občanskou společnost před možnou dominancí mocných církví a chránit svobodu náboženství a církve před despocií absolutistického státu. Zejména ve Spojených státech, kde byl uplatněn vstřícný model, se tato praxe projevila jako pozitivní a možná vysoká náboženská Spojených států ve srovnání s velkou částí Evropy je také toho plodem.

Tento vliv se uplatňoval i mimo Západ, například v Nehruově Indii, nebo s mým vznešeným přítelem, panem opatem Enamim, jsme byli před časem v Hirošimě, kde jsem také viděl, jak byla striktně oddělena část náboženská od části státní.

Nicméně tento model zastaral z několika důvodů. Náboženství, kromě křesťanství a do jisté míry judaismu, nejsou reprezentována ve světě tělesem, jako je církev. Církev na Západě už nemá žádnou chuť, a i kdyby měly chuť, tak nemají žádnou možnost, dominovat nad občanskou společností a také ze strany demokratického státu, vázaného Deklarací lidských práv, nehrozí větší znásilnění náboženských svobod. Církev také nejsou tím, co byly kdysi. Například na 2. vatikánském koncilu katolická církev radikálně redefinovala sebe samu a své vztahy k ostatním církvím a náboženstvím. Ale především: církve ztratily monopol na náboženský život a národní stát ztratil monopol na politický život. Dnes se stále více dostávají do popředí superstruktury – jak nadnárodní struktury v politice, tak i různé ekumenické kontakty mezináboženské. Zespolu nesou dynamiku jak náboženského, tak politického života různá náboženská a občanská hnutí a občanské iniciativy. Čili národní stát i církevní denominace zde zůstávají, ale zdaleka nemají takovou důležitost, jako v minulosti. A to je třeba respektovat a vidět. Čili, náboženství, které by se štítlivě odvrátilo od světa, jeho problémů, by bylo skutečně tím opiem lidu nebo opiem pro lid, jak to tvrdil Marx. Je právem a povinností náboženství vstupovat do veřejného prostoru, ale ne tak, aby tam uzavíralo manželství nebo nekritickou alianci s některými politickými mocnostmi, ale spíš aby bylo za určitých okolností i určitým kritickým korektivem a zároveň inspirací.

Hlavní rabín z Londýna, Jonathan Sax, jehož myšlení liberálního Žida je velmi blízké mému myšlení křesťanskému, řekl, že takovým odkazem starého izraelského náboženství jsou tři věci, tři typy autority. Autorita královská, to znamená, moderně řečeno, management moci. Autorita kněžská, to znamená uchovávat a kultivovat určité symboly a tradice podstatné pro společnost. Čili moderně řečeno, určitá hermeneutika identity společnosti. Třetí, a to já vidím jako nejdůležitější, je autorita prorocká, která je autoritou strážců, strážců moci, kdykoliv by měla tendenci deifikovat sama sebe a také je úkolem kritiků boj proti modlářství.

A pokud náboženství vyklidí veřejný prostor, tak se někdy - protože náboženství je určitou konstantou antropologickou a sociální - politika stává náboženstvím pro lidi, a tehdy se stává nebezpečnou. Byla to dvě jediná deklarativně sekulární hnutí, která byla nejvíce destruktivní v lidských dějinách, komunismus a

nacismus. Nacismus, který nenáviděl židovství a křesťanství, zničil ve světě 8 milionů židů, a komunismus, který nenáviděl všechna náboženství, ve svých koncentracích zahubil desítky milionů lidí. Toto byla politická sekulární náboženství a ta se ukázala jako velmi destruktivní a proto je to také velká výzva, aby ti, kdo opatrují duchovní tradice, se snažili být přinejmenším na stráž, nést tu kritickou profetickou roli být na stráž před tím, aby sekularismus, který přestane být v diskusi s duchovními tradicemi, se nestal démonickým.

Ernst Gelner, a tím už končím, si přál, aby náboženství hrála v moderní společnosti podobnou roli, jako královská dynastie v Británii. Aby tu faktickou moc předala demokratickým strukturám, ale zachovala si tu důležitou moc symbolu a uchování tradice. A já si myslím, že v dnešním světě, tváří v tvář zneužívání náboženství, je možná třeba, aby tato role byla ještě hlubší a dynamičtější, než se zdálo před pár desítkami let.

El Hassan bin Talal

Pane profesore Halíku, mnohokrát vám děkuji. Chtěl bych jen říci v souvislosti s důrazem, který kladete na rozlišování mezi sekularismem, zpolitizovaným sekularismem a náboženstvím, že když v arabštině řeknete sekulární, můžete tím mít na mysli agnostický či ateistický, a je proto bezpečnější používat výraz občanská společnost než výraz sekulární společnost. Děkuji vám za váš příspěvek a předávám teď slovo paní Šilerové, biskupce československé církve husitské, která bude nepochybně opět mluvit česky. Děkuji.

Jana Šilerová

Děkuji. Mám výhodu, nebo nevýhodu, že mluvím po panu profesoru Halíkovi. Spíš bych mohla teď už jenom zkráceně doplnit ten historický exkurz, buď to byl caesaropapismus, přátelé, nebo války o to, kdo má vrch. - zda moc duchovní nebo světská - a vůbec nebylo důležité, o které náboženství šlo.

Jestli se tady snaží náš bývalý pan prezident na fórech všeho druhu o vzájemný dialog politiky a náboženství, pak je ve velmi obtížné situaci, protože v našich zeměpisných podmínkách, nevím jak jinde, se pořád zaměřují dvě věci, a to je polis a politika. Polis jako zájem o veřejné věci a politika, už zideologizovaný zájem krytý stranickými zájmy mocenskými a vesměs, co si budeme nalhávat, byznysem. Stejně tak ale bohužel i náboženství ve chvíli, kdy se zideologizuje - a my v našich podmínkách máme velmi silnou historickou zkušenost se zideologizovaným náboženstvím - v tu chvíli pak nastávají ony mocenské pŕtky. Ale tam, kde jde o víru, řekněme důvěru metafyzicky zakotvenou, tam ta spolupráce ani nemůže být přerušena, protože, jak říká pan profesor, to tušení a vědomí Boha, to je antropologická konstanta. U nás v Čechách se říká, to vědomí o Bohu, o někom nade mnou, je v nás jako v koze. A zároveň je ale v každém člověku i bytostná touha zapojit se do věcí veřejných a s tím spojené i nebezpečí, že bude vtažen do těch zideologizovaných struktur.

Takže pokud můžeme spolu vést dialog, tak potom jedině ve chvílích, kdy se obě odinstitucionalizují a také odideologizují. Je to složité, ale nemůžu to jinak dál rozvádět. Musí to nutně vést k neblahým koncům? Nemusí. Ve chvíli, kdy náboženství a politika, víra a polis, začnou být službou a nepŕjde o moc a o byznys. Vidíte sami, jak přítomnost Jeho Svatosti dalajlámy je problematická právě proto, že asi nejde o to první, ale o to druhé.

A na jaké úrovni může probíhat ta třetí otázka, no dialog. Citovala bych ještě Gadamera, ten tady nezazněl, i když starý pán vždycky věděl, že je to všechno o dialogu lásky a smíření. Ta slova on, téměř stoletý filozof, bere z úst všem náboženstvím. Dialog lásky a smíření. Dole i nahoře. Napříč různými náboženstvími, ale i uvnitř jednotlivých náboženství, neboť všechna náboženství - a budu raději mluvit za nás, za křesťany - velmi rádi moralizujeme svět a nárokuje ho všelijak a nabádáme, a přitom máme problémy dialogu mezi sebou, mezi námi křesťany a na dveře nám, řekněme v euro-americkém světě, a dvakrát tak nám tady v Česku klepou už jiná náboženství. Jenomže každému dialogu brání asi náš strach z jinakosti těch druhých, strach, ve kterém se bráníme nechat se obohatit a zapomínáme - a zase mluvím jen o nás, o křesťanech - že právě ono zbavit se strachu právě může dialog započít.

Znáte o přece všichni ze svatých obrázků po celém světě, Kristus je na nich vždycky - jsem křesťanka, tak vzpomínám nebo rozvažuji v tomto příběhu nebo archetypu - má otevřenou náruč a říká: "Pokoj Vám". To gesto otevřené náruče je gesto zbavené strachu a obav, ale zároveň je zranitelné. Ano, protože my víme, že jsme mu ty ruce přibíli ještě o něco výš. Ale přesto toto gesto "Pokoj Vám", to gesto otevřenosti, je výzvou k dialogu. K dialogu trpělivému a dlouhodobému. Nebude to určitě ani teď poslední setkání, je to běh na velmi, velmi dlouhou trať, ale vždycky si při tom dialogu připomínám: i Bůh je přece dlouho setrvávající v milosrdenství a prvním znamením lásky je, že je trpělivá.

Tady bych ještě připomněla roli ženy v těchto nábožensko-politických dialogích víra-polis. Více žen, laskavých a trpělivých, v politice i v náboženství, nebudu fušovat do psychoanalýzy, od toho je tady taky pan profesor, ale jestli vy muži usilujete o dokonalost, a je to úžasné, ženám je daná ta scelující funkce, v níž jde o celistvost věci, ostatně nás na to trénuje taky celý život, v polis i ve víře. Dávat věci dohromady, tak jako v rodině lidské, když muži přijdou unavení domů, babička je nemocná, děti přinesou špatnou známku, vás třeba chtějí vyhodit z práce, a přesto vy musíte rodinný krb ztišit a s laskavým sebenasazením

dát dohromady. Tato role ženy je nenahraditelná, je jiná, než je role mužů. Tím bych skončila. Laskavá trpělivost ve vstřícném dialogu. Děkuji.

El Hassan bin Talal

Mnohokrát vám děkuji, že jste sem vnesla duch laskavosti a trpělivosti a připomněla nám, kteří jsme obdařeni dětmi a vnoučaty, že v této době a v této epoše jsou děti skutečně přirozenější než jejich rodiče, a je to právě jejich naivita, kterou podle mně musíme podporovat. Naneštěstí suchopárně nebo extremisticky pojmávané náboženství v nás ubíjí radost. Ničí ji v rodině a zabíjí ji ve společném estetickém a duchovním povznesení. Děkuji, že jste nám připomněla naše lidství. Teď mám příležitost obrátit se na jednoho z předních islámských myslitelů, drahého přítele Mustafu Ceriće. Některým posluchačům ze Západu je třeba občas připomínat, že nejde o otázku Evropy a islámu, neboť Evropa je také muslimská a tuto podobu má už po mnoho set let. Mám zde na mysli Reis-ul-Ulemu z Bosny a Hercegoviny, Mustafu Ceriće, který žil několik let ve Spojených státech a na Chicagské univerzitě získal titul PhD v oboru islámské teologie. Chtěl bych Mustafu Cerićovi vyjádřit své uznání a předat mu slovo.

Mustafa Cerić

Děkuji, Vaše královská Výsosti. Je-li Sarajevo svědomím Evropy, pak Praha je jejím srdcem, takže jsem velmi šťasten, že jsem v blízkosti srdce či přímo v srdci Evropy. Dříve než přečtu své pojednání, chtěl bych vám sdělit dvě zprávy. Jedna je dobrá a druhá smutná. Dobrá zpráva zní, že prezident Havel je nejen prezidentem Čechů, ale že ho považuji též za svého prezidenta. Tvrdím to sám za sebe, protože je dobrým přítelem mého prezidenta Aliji Izetbegoviče. Přijal Aliju Izetbegoviče v Praze v době, kdy to bylo v Bosně těžké, a my si to pamatujeme. Nikdy nezapomeneme na ten čas, který Izetbegovič strávil s Jeho Excelencí prezidentem Havlem. Když jsem panu Izetbegovičovi v nemocnici řekl, že odjíždím do Prahy a že jsem byl pověřen Jeho Výsostí, abych se zúčastnil konference jménem muslimů, byl velmi šťasten a požádal mě, abych jeho příteli, prezidentu Havlovi, vyřídil pozdrav. A teď přichází na řadu smutná zpráva, která se zařadí do mých osobních dějin. Před několika okamžiky Alija Izetbegovič zemřel. Lituji, že jsem vám to musel říci, protože mé vystoupení nebude pravděpodobně takové, jak jsem doufal. Děkuji, že jste s účastí vyslechli tuto dobrou i špatnou zprávu. Kéž je k němu Bůh milostivý.

V novověku jsme se stali svědky zhoršení společenské úlohy náboženství a omezení autority náboženských představitelů. V dobách společenských změn se projevovala tendence posilovat proces omezování náboženství, ačkoli často docházelo ke snahám využít náboženství k nenáboženským účelům. V komunistických režimech 20. století bylo náboženství potlačováno pomocí nátlakových prostředků státní neateistické povahy. Někteří proto v pádu komunismu spatřili příležitost k odplatě ve jménu náboženství. Dnes hovoříme o obrodě zájmu o náboženství, o růstu společenského vlivu náboženství, o schopnostech zástupců církve a náboženských komunit působit při řešení nebo zmírňování různých problémů současného světa. Často se ozývají naléhavé hlasy či dokonce požadavky, které nepřicházejí z církví a náboženských komunit, ale zvenčí, očekávající aktivnější roli náboženství v dnešní společnosti. Od náboženských představitelů se očekává, že se aktivně zapojí do hlavních politických problémů, po církvích a náboženských komunitách se požaduje, aby převzaly větší zodpovědnost za životy lidí.

Tento přístup je pragmatický i idealistický zároveň. Musíme mít ovšem na paměti, že náboženství představuje jednu z těch věcí, kterou lidé považují za známou, dokud je někdo nepožádá o bližší vysvětlení, co to skutečně je. Každý si pod náboženstvím představuje něco jiného v závislosti na tom, čemu věří či nevěří. Takže se dozvídáme, že náboženství je podle islámu poklidné poddání se jedinému živoucímu, vědoucímu, mocnému a milosrdnému Bohu, stvořiteli světa. Pokud si přečteme dopis od Jakuba, zjistíme, že říká: „Náboženství znamená pamatovat na vdovy a sirotky v jejich soužení a chránit se před poskvrnou světa.“ Emil Durkheim zase hlásal, že náboženství je jednotný systém postojů a praxe vztahující se k posvátným věcem. Whitehead tvrdil, že náboženství je to, co jednotlivec učiní se svou osamoceností. A Karel Marx by vám řekl, že náboženství je opium lidstva. Ačkoli nám tyto a mnohé jiné definice náboženství poskytují určitou představu o náboženském faktoru v lidském životě nebo v dějinách lidského vývoje, nesdělují nám nic o klíčovém faktoru v životě náboženství nebo v dějinách náboženského vývoje. Snažím se říci, že místo otázky: „Jakou úlohu hraje náboženství v životě člověka?“, je vhodnější se zeptat: „Jakou úlohu hraje člověk v náboženském životě?“

Tyto poněkud konfliktní otázky by nás neměly plést, pokud vyjdeme z předpokladu, že náboženství je něčím víc než jen náboženskou hierarchií či byrokracií. Náboženství konec konců představuje víru a morálku, reprezentuje lidský život a lidskou důstojnost. Náboženství je jak osobním prociťováním života, tak kolektivním sdílením osudu. Bere se jako samozřejmost, že na něj lidé nemají monopol. Nemusím vám připomínat, že věřím v Boží zjevení či v jeho zasahování do dějin, protože to vyplývá z mé náboženské či věroučné profese. Měl bych vás ale upozornit, že zároveň věřím v zasahování člověka do náboženství. Ne, nejsem stoupencem žádné zastaralé myšlenky dějinného pozitivizmu, přinejmenším ne v otázkách náboženství, minimálně ale prosazují vztah mezi člověkem a náboženstvím a naopak založený na

vzájemných ústupcích. Je poněkud zvláštní, že lidé, kteří nevěnují pozornost zásahům nadpřirozena v dějinách, zejména v otázkách náboženského života, se nás dnes ptají, jakou úlohu hraje náboženství v dnešním světě, jako by náboženství bylo položkou, kterou může řídit lidský stroj. To není možné, protože Bůh je starší než člověk, a na tom je založena zvláštní důvěra mezi bohem a člověkem, ať už znamená cokoli. Proto člověk je tím, kdo by měl zaujmout stanovisko z hlediska svých náboženských či morálních postojů a je to on, kdo by měl vyhovět morálním požadavkům, které jsou stejně staré jako jeho existence a stejně důležité dnes, jako byly před vyhnáním z rajského Edenu.

Jaký je rozdíl mezi Adamem a Sokratem? Adam porušil zákon všemohoucího Boha, a proto musel opustit poklidnou zahradu v Edenu a přejít sem, do bouřlivé zahrady země. A Sokrates se dopustil urážky božích jmen z řecké mytologie, a pak se rozhodl spáchat sebevraždu. První hřích vedl k novému lidskému životu na zemi, protože Adam se upřímně kál. Druhý hřích ovšem způsobil smrt člověka, protože Sokrates odmítl přijmout pokání. Tyto dva příběhy jsou lidskými příběhy, vypovídajícími jak o lidské pokoře, která přinesla nový smysl lidskému životu, tak o lidské aroganci, která vyvolala staré lidské trápení končící sebevraždou. Kde stojí lidstvo dnes – v pokoře, která nás povede k novému smyslu lidského života na naší planetě poté, co se dopustilo mnoha hříchů, nebo v aroganci, která nás povede ke staré sebevražedné smrti? Kým jsme dnes? Adamem, který usiluje o pokání před milosrdným Bohem, nebo Sokratem, který čeká na popravu před nemilosrdným člověkem?

Stejně jako politika, která je příliš důležitá, než aby byla ponechána napospas politikům, je také teologie příliš cenná, než aby byla ponechána pouze teologům. Ne snad proto, že politici nevědí, jak rozehrát politiku, ani proto, že teologové nevědí, jak ocenit duchovní hodnoty, ale proto, že my všichni chceme znát odpověď na otázky, které v podstatě drží v rukou politikové: Lze argument moci velkých národů nahradit argumentem práva malých národů? Lze argument dějinného mýtu nahradit argumentem dějinné odpovědnosti? Lze argument ubohého politického kompromisu nahradit argumentem silné morální angažovanosti? Lze argument hříšného chování nahradit argumentem Adamova pokorného pokání? Lze argument falše nahradit argumentem Abrahamovy pravdivosti? Lze argument odplaty nahradit argumentem Ježíšovy lásky? Lze argument nespravedlnosti nahradit argumentem Mohamedovy spravedlnosti? Pokud nikdo nemá monopol na bolest, proč se bolest obětí popírá? Jestliže všichni víme, že nikdo nemá monopol na morálku, proč se spravedlnost některých lidí neoceňuje? Proč se odměňují ti, kteří jsou špatní? Protože by mohli být horší? Proč se trestají ti, kteří jsou dobří? Protože by mohli být lepší? Proč se vydírají ti, kteří jsou slabí? Kvůli své slabosti? Proč se ustupuje těm, kteří jsou arogantní? Pro jejich aroganci? Jsou bohaté národy ochotny podělit se o své bohatství s chudými národy? Může člověk s plným žaludkem pochopit trápení lidí strádajících hladem? Mohou mít chudé děti to štěstí, že budou sdílet vzdělání a společenský úspěch se svými vrstevníky? Mohou se uprchlíci vrátit zpět do svých domovů a sdílet požehnání bezpečí a svobody se zbytkem světa, kde nevládne rasismus, xenofobie a diskriminace? Pokud jde o teology, tak my všichni s nimi chceme tyto základní duchovní hodnoty sdílet. Čas, smysl života a smrti a duše – jsme hluboce ponořeni do svých vzpomínek, do doby, která uplynula, do své bezprostřední přítomnosti i do snů o své budoucnosti. Nejsme proto dětmi okamžiku, každý má své vlastní osobní dějiny a svou paměť minulosti, stejně jako svou paměť budoucnosti. Tajemství úspěchu spočívá v tom, abychom paměť minulosti vyvážili pamětí budoucnosti. My všichni hledáme smysl života a smrti a my všichni nedočkavě toužíme po požehnáních svobody, práva a respektu. Protože nepřijímáme život pasivně a cítíme, že máme jednu smrt, ale dva životy, snažíme se uspět v obou životech a doufáme, že smrt nás zastihne v dobrém duchovním rozpoložení. A máme duši, protože nejsme stroje. Smějeme se a pláčeme, zažíváme úspěchy a nezdary, jsme spokojeni, ale i rozzlobení, kocháme se nadějemi a sžírají nás obavy. Zkrátka jsme lidské bytosti, ani tak dobré, abychom dosáhli úrovně nehřešících andělů, ale ani tak špatné, abychom byli bezejmennými položkami v Božím plánu lidských dějin. Máme duši, která je schopna důvěřovat jiné lidské duši pro dobrý stav lidství. Máme ale také duši, která je schopna nedůvěřovat jiné lidské duši pro špatný stav lidství.

Přijel jsem do Prahy se svými vzpomínkami na minulost, se svým vzrušením z přítomnosti i se svými sny do budoucnosti. V mé mysli to ale všechno bude mít jasný smysl, pokud mi bude dovoleno důvěřovat své vlasti, Evropě, a pokud budu moci svému synovi říci, že se nemusí obávat budoucnosti, protože Evropa je pro všechny stejně důvěryhodným místem k žití, ať už jde o Židy, křesťany, muslimy či kohokoli jiného. Takže jsem sem přijel, abych vám jako bosenský muslim vyjádřil upřímnou důvěru své duše a na oplátku očekávám, že se mi dostane upřímné důvěry slibné duše Evropy, kterou se pokouším nalézt v tomto krásném městě, zde v Praze.

Svá slova bych rád doplnil bosenskou modlitbou a potěšilo by mě, kdybyste se ke mně připojili a pomohli tak uzdravovat zlomená srdce lidí ze Srebrenice, kteří 11. července 1995 během jediného dne ztratili pod ochranou Rady bezpečnosti Spojených národů 10 000 svých milovaných příbuzných.

Modlíme se k Tobě, ó všemohoucí Bože, ať na místo zármutku zavládne naděje, ať odplatu vystřídá spravedlnost, ať pláč matek se promění v modlitbu, ať nikdo už nikdy a nikde neprožije Srebrenicu. náš Pane, kéž nám úspěch nezaslepí oči, kéž nás nezdar neuvrhne do zoufalství. Neustále nám připomínej, že neúspěch je pokušením, které předchází úspěchu. náš Pane, uč nás, že tolerance je nejvyšší stupeň moci a touha po odplatě první známkou slabosti. náš Pane, pokud nás zbavíš našeho vlastnictví, dej nám naději. Pokud nám poskytneš úspěch, dej nám také vůli překonat porážku. Odejmeš-li nám požehnání

zdraví, poskytni nám požehnání víry. Náš Pane, zhřešíme-li proti lidem, dej nám sílu k omluvě, a zhřeší-li lidé proti nám, dej nám sílu k odpuštění. Náš Pane, zapomeneme-li na tebe, ty na nás nezapomeň. Amen. Děkuji vám.

El Hassan bin Talal

Naše vděčnost patří především našemu Stvořiteli, a pak našemu význačnému řečníkovi. Vyjadřujeme vám upřímnou soustrast za ztrátu Aliji Izetbegoviče a lidu Bosny a Hercegoviny posíláme své modlitby. Děkuji vám za vaše dojemná slova.

Na závěr dnešní panelové diskuse se nám všem dostává velké výsady poslechnout si jednoho z průkopníků Fóra 2000, účastníka setkání v letech 1997, 2000 a 2002, Jeho Svatost 14. dalajlamu, kterého vám nemusím představovat. Je osobností konsenzu, která v nás ve všech v této síni vzbuzuje obdiv a respekt. Máte slovo.

Dalai Lama

Moc toho už nezbyvá, co bych mohl říci po různých vystoupeních, která jsem tu vyslechl. Důležitým bodem, kterého se myslím všichni řečníci dotkli a který obvykle vysvětlují, jsou náboženské instituce a náboženství – tyto dvě věci by se měly odlišovat. Musíme mezi nimi činit rozdíl.

Náboženství je obecně tak trochu individuální záležitost, jedná se o přeměnu naší mysli. Metody jsou různé, ale myslím, že směřují ke stejnému cíli - zlepšit lidské bytosti - jen přístup, který používají, je různý. Všechna náboženství mají stejnou schopnost dosáhnout tohoto cíle. Náboženství je tedy trochu individuální. Na této individuální úrovni probíhají nejrozmanitější lidské činnosti, dokonce naše politika, hospodářství, školství i každá jiná činnost, kde působí lidé, lidské bytosti. Všechny tyto rozdílné lidské aktivity, stejně jako duševní vlastnosti lidí – rozhodnost, otevřenost, pravdomluvnost, čestnost, všechny tyto rozmanité faktory – tedy plně závisejí na vlastní motivaci člověka, ať už jsou užitečné a konstruktivní nebo vedou k destrukci. Zásadní ovšem je, aby motivace byla čistá a upřímná. Ona čistota a upřímnost zde také znamená ryzí, nefalšovaný zájem o druhé, jinými slovy zanícení, lidský cit, starost a účast. Náboženství tyto základní lidské hodnoty rozšiřuje. V tomto směru nejsou politika a náboženství neslučitelná a neměly by se oddělovat, ale myslím, že by měly vzájemně spolupracovat.

Lidé mají někdy dojem, že politika je něco špinavého. Proč se politika ocitla pod nánošem špíny? Není to tím, že by politika samotná byla od samého počátku něčím špinavým. Stává se z ní ale špinavá politika, protože lidé, kteří se v ní pohybují, mají někdy nesprávnou motivaci. Podobně je tomu s náboženským učením a náboženskými činnostmi, pokud k nim přistupujeme s odlišnou motivací, pak se také z takového náboženství stává špinavé náboženství. Domnívám se, že všechny lidské činnosti by se měly řídit upřímnou motivací. A myslím, že všechna náboženství musí takový druh motivace posilovat. Náboženské instituce se někdy prvotně nezajímají o náboženství, ale o jiné záležitosti. To se také stává. Každopádně je proto lepší mít náboženské a politické instituce oddělené.

Hodně řečníků kladlo spíš důraz na náboženskou víru. Teď je asi řada na mně. Podíváte-li se na šest miliard lidských bytostí a budete-li důkladně posuzovat různé druhy činností, kterými se průměrný člověk zaměřuje, objevíte, že jeho hlavní zájem se soustřeďuje na každodenní život nebo na peníze či něco podobného. V jejich životě jsou tyto věci něčím velmi důležitým. Lidí, kteří skutečně upírají svou mysl k nějaké náboženské tradici, je velmi málo. Když jsou šťastní, tak tvrdí: jsem muslim, jsem buddhista, jsem křesťan, když se ale ocitnou v nějaké zoufalé situaci, na tyto náboženské ideje zapomenou. Zabývají se jinými záležitostmi. Tito lidé ve skutečnosti neberou náboženskou víru příliš vážně. Teď cítím, že náboženská víra i různé náboženské tradice, jak jsem se o nich už zmínil, to všechno má stále stejný potenciál, dokonce i v dnešní době, v 21. století. V lidském světě hrají velmi důležitou roli, já si ale myslím, že aby se z vás staly lidské bytosti s laskavým srdcem, musíte si položit otázku: měl bych mít náboženskou víru nebo ne? Věřím, že i bez náboženské víry mohou existovat způsoby a prostředky, jak se stát lidským, citlivým jedincem s laskavým srdcem. Nezáleží to prvotně na náboženském učení ani na náboženské víře, ale cítím, že na bdělosti.

Domnívám se, že naše tělo je po biologické stránce velmi vnímavé na citovou náklonnost ze strany druhých. Je to obzvláště zřetelné, když jsme malí, když jsme ještě děti. Pro vývoj zdravé mysli a zdravého těla je nesmírně důležitá citová náklonnost ze strany matky či někoho jiného. Moderní lékařská věda tvrdí, že prvních šest týdnů po narození představuje klíčové období pro růst mozku a pro jeho vývoj. Tvrdí, že během tohoto období je velmi důležitým faktorem už samotný tělesný dotyk matky. Zřejmě každý ví, že děti, které vyrůstaly v atmosféře lásky, jsou na tom duševně i fyzicky lépe a že se i lépe učí. Děti, v jejichž rodině citové zázemí chybí, se pak stávají problémovějšími.

Rozdílnost v chování se projevuje dokonce i u zvířat. Podle jistého vědeckého výzkumu se projevují velké rozdíly ve vývoji mezi mladými opicemi, které jsou oddělené od matky, a těmi, které u matky zůstávají. Opičky, které zůstávají u matky, jsou hravější a šťastnější. Velmi dobře rostou. Mladé opičky, které jsou ale od matky oddělené, velmi často cítí frustraci; jsou bojovně naladěné a agresivní. Opice nemají žádné náboženství, žádnou ústavu, žádná pravidla ani zákony, ale citová náklonnost je pro ně velmi důležitá z

čistě biologického hlediska. Proto pro nás, lidské bytosti, druhově také savce – pochopitelně každý z nás, všichni, kteří jsme tu dnes přítomní, se cítíme velmi nezávisle – je ale citová náklonnost někoho druhého, když se narodíme, když jsme děti, natolik důležitá, že bez ní nedokážeme přežít. To je skutečnost! Takže na základě informovanosti, na základě vědeckých poznatků a také mínění specialistů, vědců, kteří v dnešní době vypracovávají studie o lidském mozku, víme, že různé emoce vytvářejí v mozku různé fyziologické stavy. Z vědeckého výzkumu získáváme postupně další informace. To by se mělo stát východiskem pro výchovu, takových faktů bychom měli při výchově využívat. Když vychováváme děti, naši budoucí generaci, jako součást společnosti, jako mladší generaci lidí, tak pokládám za důležité je učit – nemluvíme o víře, ta závisí na každém jednotlivci – že některé záporné emoce jsou pro naše zdraví, pro klid naší mysli velmi špatné. A rozvíjení některých jiných emocí je pro zdravý život a klid mysli zase velmi pozitivní. Myslím, že tímto způsobem dokážeme lidi přesvědčit o vnitřních emocích. Existuje jich tolik různých typů. Je důležité vytvořit povědomí o těchto druzích různých vnitřních vlastností. Některé jsou velmi škodlivé, jiné velmi pozitivní.

Obvykle jsem zastáncem světské etiky. V Indii mají sekulární ústavu. Sekulárním nemáme na mysli nic negativního ani nepřátelského ve vztahu k náboženství. Nikoli. Sekulární etika znamená respektovat všechna ostatní náboženství, všechny ostatní tradice a poskytovat rovné příležitosti všem ostatním náboženstvím. V Indii existuje mnoho různých tradic. Pokud by Indie vyhlásila náboženský stát, která náboženství by si pak zvolila? Způsobilo by to hodně komplikací. Pro multireligiózní, multikulturní společnost, je podle mě sekulární etika velmi vhodná. V každém případě mi připadá, že potřebujeme jinou alternativu, bez náboženského kréda, bez náboženské víry. Snažte se posilovat a prosazovat tyto základní dobré lidské vlastnosti. Každé náboženství zdůrazňuje důležitost takových věcí, jakými jsou soucit, odpuštění, tolerance, spokojenost a sebekázeň.

Všechna hlavní náboženství, ačkoli jsou si podobná, mají odlišný přístup. Existují dvě kategorie náboženství. Jednou kategorií je teistické náboženství. Druhou kategorií tvoří neteistická náboženská tradice. Cílem všech druhů náboženství je poskytovat službu lidstvu, sloužit lidskosti. Podle teistické věrouky stvořil veškeré lidstvo Bůh. Bůh stvořil celý svět za určitým účelem, z určitých důvodů. Jako stvoření toho nejvyššího tvůrce máme možnost plnit jeho přání. Všechna náboženství tvrdí, že Bůh je milosrdný. V žádném náboženství se nemluví o netolerantním či rozhněvaném Bohu. To se nikde neuvádí. Hlásáme, že Bůh má všechny dobré vlastnosti lidské bytosti. Když nás tedy Bůh stvořil, měli jsme také část těchto dobrých vlastností. A já si myslím, že naší zodpovědností, když se modlíme k Bohu, je snažit se o vlastní proměnu – jsme lidé věřící, soucitní a dobří. To je pravý účel náboženství. Každé náboženství chce vytvořit lepší lidskou bytost, lepší a šťastnější svět, šťastnější společnost. Metody jsou obecně také stejné: soucit, odpuštění, laskavost, dobročinnost a sebekázeň. Všechna náboženství mají stejnou metodu i stejný cíl, stejný druh praxe. Najdou se samozřejmě určité drobné rozdílnosti. A je lépe tyto rozdíly zachovávat, protože to uspokojuje široký okruh lidí. Kdyby existovalo pouze jedno jediné náboženství, pouze jeden druh filosofie, nedokázali byste podle mě uspokojit široký okruh lidí. Podobně jsou prospěšnější i různé náboženské tradice. Jakmile to jednou pochopíte - ano, potřebujeme širokou paletu tradic - automaticky se tím prohlubuje vaše chápání široké palety různých tradic.

Jakmile jednou přijmeme náboženství, měli bychom je brát velmi upřímně a velmi vážně. Nestačí chodit například v neděli do kostela, na pár okamžiků zavřít oči, a pak mimo kostel nedělat nic. To je málo. Když skutečně prožíváme svůj každodenní život, když jdeme nakupovat a jsou tam nějaké dobré věci... Tak trochu si je chcete koupit... Pak si uvědomíte – spokojenost – mám všechno, co nezbytně potřebuji. Je to skutečně nezbytné nebo není? Často si odpovíte: ne, není to nezbytné. Jsem spokojený. Když potkáte někoho, s kým se necítíte ve své kůži, pak na něj pomyslete jako na obraz Boží a uplatněte myšlenku tolerance, myšlenku odpuštění. Mějte tyto věci na paměti, když se s těmito lidmi setkáváte, a nejlépe bude, když jim řeknete, co se v minulosti stalo a odpustíte jim. Neuškodí ani trošku vyumělkovaný úsměv. Podržíme si tak v mysli toleranci a odpuštění. Pokud to někdo dodržuje, jde o známku upřímnosti a serióznosti. Takže jakmile jednou přijmeme náboženství, měli bychom být upřímní a měli bychom být seriózní; tímto způsobem získáte další vnitřní zkušenost. Jakmile získáte hlubší vnitřní zkušenost prostřednictvím vaší vlastní tradice, pak pro vás nejspíš bude mnohem jednodušší přijmout hodnotu jiných tradic.

Děkuji vám.

El Hassan bin Talal

Děkuji Vaší Svatosti za oživení naší dnešní debaty humorem. Vždycky mě učili, že mám brát ostatní lidi vážně a sebe příliš vážně brát nemám, a vy jste mi dnes tuto moudrou radu potvrdil. Na tento humorný tón bych rád navázal vzpomínkou na návštěvu Nairobi před několika lety, kde jsem si přečetl před vchodem kostela slogan: „Tento kostel je plný pokrytců, ale pro jednoho dalšího se tu vždycky místo najde.“ Je teď mou smutnou povinností tuto debatu ukončit, a tak bych rád citoval z novoročního projevu prezidenta Havla proneseného na přelomu tisíciletí: „Společným jmenovatelem důležitých úkolů, kterými bychom se v dnešní době měli zabývat, je vytvoření ryzí, otevřené a mnohavrstevné občanské společnosti.“ A rád bych ze své skromné zkušenosti získané z těchto debat prosazujících ušlechtilé

konverzační umění dodal, že na globální občanské společnosti není nic globálního. Podnětem tohoto dialogu k vytváření mostů při překonávání globálních propastí byla skutečnost, že slušnost není globální a že vlády společnosti nenaslouchají. V duchu dialogu posledních tří dní jsme učinili následující prohlášení, o které se s vámi, pokud mi to dovlíte, podělím.

„V průběhu mnohaleté práce s mezináboženskými a mezikulturními skupinami jsme si všimli, že při každém dalším setkání máme tendenci znovu objevovat různé druhy naší náboženské víry a našich tradic. Prožíváme globální interakci náboženského procesu a jeho důsledků v době, kdy jsou naše komunity celkově špatně informovány nebo dezinformovány, pokud jde o jiná náboženská kréda a jiné národy. Obeznamnost není vždy matkou respektu. Konflikty na Balkáně, v Indii, Indonésii, ve Rwandě, v Sierře Leone, Nigérii, v Kongu i jinde ukazují, že vnímané či uměle vytvořené rozdíly mohou vyvolat děsivé násilí. Fyzické bezpečí je na prvním místě při zajišťování života v míru, ale samotné fyzické bezpečí ještě není zárukou pro trvalý mír. Ze zkušenosti v této oblasti si účastníci uvědomili, že důvěru, vzájemné bezpečí a respekt mezi různými společenstvími lze budovat pouze na základě přísně nenásilné morálky spojené s jistotou jednotlivců, že základní dohody jsou sdíleny s ostatními. Shoda protikladných stran na dostatečných základních standardech a normách a důvěra v ně poskytuje rámec pro civilizovanou neshodu v jiných oblastech.

Dřív to bývalo tak, že smíšená společenství dospívala ke stabilnímu modus vivendi na základě dlouhodobé zkušenosti, kdy spolu lidé po generace vyrůstali, chodili do školy, do práce a kdy vedle sebe bydleli bez zvláštních tlaků či zásahů zvnějšku. Masová migrace spolu s informační a komunikační revolucí ten poměrně křehký proces prakticky ukončily. Účastníci debaty zdůraznili, že pro získání přizpůsobivého myšlení ve vysoce mobilních, rychle se měnících společnostech jsou důležité kompaktní, dynamické a celospolečenské vzdělávací programy, které šíří jak sdílené hodnoty, tak hodnoty různosti. Vzájemná interakce, při níž dochází k chápání a respektování sdílených hodnot i hodnot různosti, by měla být prostředkem k vytvoření prostředí vzájemné důvěry, které jediné může zajistit trvalý mír. Toto bylo obsahem výzvy k vytvoření duchovní koalice při našem setkání v Praze v roce 2001.

Úkolem duchovních vůdců je vést komunity a zaujmout vedoucí roli při přejímání globální odpovědnosti a vzájemného obohacování jako výsledku respektování hodnot rozdílné povahy. Tento hodnotově podložený přístup by se měl nabídnout politickým představitelům jako vodítko k urovnání konfliktů. V tomto okamžiku našich dějin, kdy se důvěra ocitá na nejnižším bodě, účastníci debaty zdůrazňují, že je za prvé důležité projevat vzájemný respekt v rámci našich různých komunit i mezi nimi navzájem; za druhé, že ekonomické, politické a společenské cíle nespĺňují celou lidskou potřebu bezpečí; a za třetí, že zabezpečení kultury, smysl pro důstojnost a záruka vzájemného respektu jsou životně nezbytné pro lidskou důstojnost a světový mír. Účastníci debaty se domnívají, že prosazování dialogu mezi regiony i uvnitř regionů je cestou vpřed při pozvedání toho, co je univerzální a co respektuje rozdíly.“

Děkuji vám.

Pane prezidente Havle, Vaše Svatosti, vážení hosté, závěrem tohoto báječného setkání mi dovlte, abych vám přečetl slova Ibn Arabiho, který žil ve Španělsku v letech 1165 až 1240: „Srdce mám otevřené vůči všem větrům, je to pastvina pro gazely a domov pro křesťanské mnichy, chrám pro idoly, černý kámen mekského poutníka, stůl pro Tóru a kniha Koránu. Moje náboženství je náboženstvím lásky. Ať se Boží karavany vydají kamkoli, náboženství lásky bude mým náboženstvím a mým vyznáním.“
Kéž Boží mír zůstává s vámi.

Setkání skončilo. Děkuji vám za vaši společnost.